

Літературна критика

Богдан Смоляк

ВИЧАКЛУВАТИ СЛОВОМ ДОЛЮ...: БОГДАН ЧЕПУРКО

Львів'янин Богдан Чепурко – поет, гуморист, есеїст, народознавець – потужна особистість, завжди здатна й готова впливати на інших. Концентрація родового в його долі така велика, що лише її може вистачити для творчості. Проте й онтологічне, набуте впродовж десятиліть, аж “рее береги” в усьому, що він чинить. Щоб хоч трохи пізнати цю енергетично невичерпну особистість, треба придивитися до загальних і часових співвідношень Богданового родового й онтологічного. І помітити ознаки постійного діалогу між ними, не раз буттєвої боротьби, фази виходу на рівень певної рівноваги, спорадичного її порушення й нового прагнення гармонії: до речі, якщо геніальність творця найбільше виявляється у змістах і формах гармонійних, то варто було б спостерегти рух саме в цьому напрямі. З-посеред виявів родового не зайве констатувати ліричну ніжність його душі, толерантну поступливість та вразливість природи, що, певно, властиве кожному митцеві, особливо поетові, і висока міра цих рис своєрідно визначає й міру створеного. Ідеться про бурхливі словесні сплески, стрімкість зміни творчих станів і настроїв і водночас відповідально чітку непоступливість у головному. Бажано також додати родове чоловіче, патріаршо відповідальне, наче б заглиблене в несуетне мовчання наодинці зі самим собою, бо це заглиблення в себе засвідчує вірність передусім не кон'юнктурно “творчим”, а таки життєвим принципам. Хоча насправді - саме істинно творчим ідеалам, котрі й спроможні звібрати та перетворити всі інші аспекти життя й пережиття. І що цікаво, тут також – не без буттєвого (у межах особистості) змагу жіночого з чоловічим, у якому, як мовлять, немає переможців. Окрім іншого, все це присутнє у різножанровій творчості Богдана, тому пізнання його особистості без усвідомлення цих змагальних процесів було б неповне.

Поет

Безсумнівна поетичність (стихійність, чуттєвість, мовність, мисленна парадоксальність тощо) природи цієї особистості зумовила й поетичне її життя. Масив поезій, писаних змалку та в юності, став його основою. Перша збірка “Сонячна дорога” мала називатись “Подільська височина” й побачила світ у видавництві “Каменяр” 1984 року, можна сказати, напередодні Чорнобильської трагедії, потвердивши невивадковість шляху, водночас прозвучавши – своєю назвою – цілком у стилі того убивчого часу. Відтоді автор багато разів спростовував цю формальність глибоко філософським трактуванням сприйняття українцями космічних цінностей, у тім і Сонця та Дороги як шляху у вирій.

На сьогодні Богдан – автор, окрім поточних збірок, фактично трьох книжок вибраних поетичних творів. Їх не назвеш етапними, кожна по-своєму оригінальна й вивершена. Часовість у них присутня переважно як певні згустки українського часу.

Вибране “Подільська височина” (1997) вразило якоюсь аж виключною демонстрацією творчих можливостей автора. Ішлося про такі домінанти, як питома українська версифікація, глибинна метафора, несподівана думка, а загалом – про

поетичну злютованість, властиву найкращим взірцям української поезософії (скажімо, Франковому “Мойсеєві”). Фраза “Що може поет?” (див. студію з такою назвою в ж. “Сова”, № 3 - 4 за 2000 р.) відразу ж утратила знак питання, бо перевисала до позитивної констатації. З огляду на психологічний ракурс писаного тепер додам: і знак життєво-буттєвої неоднозначності, і щедра данина оповідності-публіцистичності, і фрагментована композиція окремих поезій, та й саме очевидне прагнення старання якомога більше “засвітити” свою поетичну спромогу (2000 року книжку поціновано Всеукраїнською премією “Благовіст”) – усе це насамперед із царини особистісного, характерного, родового. Не маю сумніву, що саме воно найбільше цікавить жіночий сегмент симпатиків Богданової лірики.

У книжці вибраного “Викрадення Європи” (2004), яка висувалася на здобуття Шевченківської премії 2005 року, мова про викрадення протоевропейської, духовної України, тож і про її повернення – навернення (див. відгук у львівському часописі “За вільну Україну” 17.02.2005 р.) під читом строф Шевченківського гарту (цьому передує так само Тарасів мотив пролітання над панорамою рідної руїни). Україноцентричність – вісь, довкола якої потужно обертається жорновий камінь цієї, вагомої, по-філософському історичної книги.

Невтомний гін матерії загляне в очі смерті –
Й всміхнеться знов природа за всі свої літа.
Здивована планета шукає невичерпність.
На світло з передсвіту метелики летять.

Для тебе, рідний краю, відкраю з небокраю
Жасминового сонця, веселої яси...
У пахощах духмяних скрипаль на скрипці грає.
Й Шевченків хрущ самотній на гілочці висить.

Пугукає край греблі... Відгукується з неба...
Не спи, моя тривога! Відчаль мою печаль!
Світає гостра свічка крізь Василеві ребра.
І Стус, і Симоненко – стоять мені в очах.

Розбийтеся об камінь – це ваша перемога.
Ростимуть радо руди в родовищах ридань.
Стоїть в очах двосічна, як меч Його, дорога.
Росте вкраїнський Колос від Сяну по Кубань.

Гряде новітня ера. Святиться дух етеру.
Зависла на півсвіту гармонія свята.
Зродилась Україна із надтонких матерій –
Проміньється любов'ю у Бога на устах.

(“Від Сяну по Кубань”, 1994–2008)

Тут поет відмовився від почасті відвертого викладу своїх поглядів на історію, релігію, поезію, адже навіть його ґрунтовний коментар-есеї до назви книжки та її світоглядної основи написано “не без впливу Езопа”, пак заваульовано. Хоча сам факт появи есею у вельми поетичній книжці засвідчує родову схильність автора до кінця “контролювати ситуацію”, у цьому випадку – читачеве сприймання.

Вибране “Лірика” (2009) – це вже вибране з вибраного – неопублікованого та нового. Загальний формат цієї книжки на сотню віршів продиктовано видавничою серією, але саме в ній Богдан-поет найповніший, найглибший і водночас найдоступніший. Тут він енергійно доклався до ламання, на жаль, стійкого стереотипу про лірику як суто інтимну й буколичну поезію. А ось і такий несподіваний висновок: Богданові

поетичні твори останніх літ у композиції книжки явно перевершують створене колись. Що це свідчення зоряного часу вже немолодого поета чи, може, ефект структурної аберації? Таки перше, бо й серед тих поезій, що поступаються, впізнати попередніх віршів-лідерів. Певне значення має і часова зміна сприйняття навіть одних і тих самих творів (зміни у читацькому сприйманні значно динамічніші, аніж зміни у творчій стилістиці автора). Однак відповідне порівняння поезій Богданової книжки дає нагоду з'ясувати ще одну особливість: саме нові й найновіші поезії вирізняються як твори індивідуальної концепції, висхідного почуття, естетизованої й у міру гострої думки. Либонь, це різні кола – коли зміст стає і змістом і формою; коли форма стає і формою і змістом. Так-от, ці твори – у першому колі. Їхня тематика межує з буттєвим синкретизмом, а глибоко традиційну форму достосовано до найвільніших виявів поетичності.

Ховає хвоя в холод опівнічний
Гарячі витівки грибів і квітів.
Навшпиньки ходить спокій споконвічний –
Там, де сміялись янголи і діти.

“Ти хто?” – запитує мурашка в дуба,
Що не линяє під стома вітрами...
Щасливий той, хто це життя полюбить
І не розлюбить в час лихий так само.

(“Життя”, 20.09.2008)

Книжку можна прочитати на одному подихові, оскільки індивідуальність окремого твору, як і кожна справжня індивідуальність, не заперечує іншої, “розкриває себе в очах іншої”. Напрошується й такий висновок: поетам Богданового темпераменту, із незглибимим родовим корінням, завжди корисно ретельно “пересіяти себе”, сконцентруватися самотужки, ба й з Божою допомогою. Ця книжка – варіант доробку, здатного довго жити у вибагливому читацькому часопросторі.

Образність, милозвучність, справжня поетичність притаманні й віршам для дітей, і пісенним текстам. З-понад тридцяти пісень особливою гармонійністю слів і музики, драматичною енергетикою й філософським підтекстом виділяються “Моє серце в Україні”, “Молода зима”, “Повстанська прощальна”, “Божа наречена”, “Згадай мене”, “Очі вечорові”, “Тільки ти”, “Поїзд весільний”, “Не забудь”, “У лісі пролісок розцвів”, “Високий замок сподівань”, “Ніч і день” (музика Олесь Дяка), “Колядка” незабутнього Ігоря Білозіра, “Країна соловейків”, “Мамина пісня”, “У вирій” Марії Сороки, “Страждальна мамо”, “Весняночка-погуляночка” Василя Подуфалого. Їх справді варто бодай час від часу оприлюднювати в поточних збірках і книжках поезій.

Богданові вірші для дітей базуються передусім на особливостях дитячого сприймання прекрасного, архетипних мелодіях колисанок і власне дитячій творчості. Вони завжди характерно повчальні та звичаєво виважені, приблизне слово “на виріст” їм чуже – поет бачить у дитині творця в чистому вигляді та раз розглядає дитячі імпровізації як вдячний ґрунт для своєрідних польових досліджень зі словотворення, евфонії та образотворчої вимовності, що перегукується з його есеїстикою. На підтвердження – поезії з упорядкованих ним букваря й читанки (1997, 2004), а також більшість віршів у книжках для найменших (“Чом ти, гуско, боягузка?”, 1988; “Вітер нашої землі”, 1990; “Ми зварили борщину”, 1995). Він легко тримається на рівні з дитиною, бо родова дитинність-“жіночність” його відчуттів стає тут у великій пригоді.

Гуморист, сатирик

Поетові належать два видання в серії “Львівські пегаси”: “Чепурески” (2007) і “Нема дурних” (2008). А ще ж третина текстів у колективній збірці “Коли тринадцятий минає” (2008)... Сприймаю це з цілковитим розумінням, позаяк той, кому судилося перебувати в ненастанних пошуках рівноваги-гармонії та справедливості, не може бути, скажімо, не іронічним. До себе й до людей. Гумор, іронія, сарказм – те вогнище, на якому він спалює надлишок свого незадоволення світом. Стосовно сміхової авторової іпостасі доречний словесний новотвір “іроніст”, котрий добре окреслює сутність його бешкетно-влучного слова. Іронія та самоіронія постійно підважує та випробовує і скелю лірики, і конструкцію літературно-критичної есеїстики нашого автора.

У першій книжці – кілька сотень коротких, написаних щедро діалогізованою прозою творів, які формально нагадують то байки Езопа зі Сквородою, то старі галицькі анекдоти, то таки самі себе, *чепурески*, а загалом – оповідки з натури, апелюючи до наших чи не найтонших почуттів: гумору, сарказму, слова, смаку, парадоксу... Автор, тобто Бодлер (якраз нагодився славетний французький лірик, але через “є”), закручує таку літпроцесівсько- та побутово-біографічну й інтелектуальну веремію довкола своєї особи, що з декого з його знайомих або щирих приятелів (а це майже всі письменники Львівщини) “лах дреться” якомсь автоматично, чи то пак – центрифужно. (Таки лаж, а не лико, бо лико здерли з нас ще до 91-го року...). А якщо серйозніше, то Чепуркові чепурески – досить несподівана, хоча й давно очікувана спроба небайдужого сучасника поглянути на себе і своє оточення не лише в домашніх, фронтальних та офіційних дзеркалах, а й у люстерках напівстертих, кривулястих (як поверхня збриженої калюжі) чи власноруч розтросчених... Навіщо? А щоб ліпше знати й охочіше бодай трохи змінювати на краще свою людську природу. Далі (що дуже важливо): тут він не стає цілковито на платформу іронічного людинознавства, а залишається проникливим народознавцем, філософом і навіть ліриком. А це вже щось справді рідкісне в нашій писемній сміховій культурі.

Про книжку другу можна було б написати дуже подібно, якби не зосередження автора вже не так на особах, як на справді потворних і негативно парадоксальних явищах людства, цивілізації. Тут мають простір афоризми з аферизмами, влучні зауваження, насмішкувато-іронічні визнання, “мокрі сюжети” тощо. Уважно прочитана, книжка дає досить повне уявлення про міру авторового розчарування сучасним соціумом. Треба сказати, талановитого й активного розчарування, якого нам, пересічно байдужим, так часто бракує.

Есеїст, народознавець

Припускаю, що Чепуркова есеїстика зародилася з непереможного бажання підштовхнути читача до відкриття світу насамперед його власних літературних і світоглядних ідей. Самокоментування, явне чи опосередковане, стало двигуном багатьох есеїстичних текстів автора. Це вельми суттєво, надто ж у зв’язку з очевидним домінуванням родового в його творчості. Останнє слід пов’язувати із такими особливостями стилю есеїста, як схильність до бароковості фрази, увага до подробиць, парадоксальність висновків, полемічність, сардонічна іронічність тощо.

Те, що вийшло й виходить із-під пера Богдана-непоета, можна розподілити на кілька тематичних блоків: життя автора з дитинства до сьогодні; люди відомі й менш відомі в найхарактерніших своїх виявах, стосунках, впливах; геніальні особистості з царини філософії, художньої літератури, образотворчого мистецтва, державництва; Україна як географічний і духовний феномен; найвищі людинотворчі поняття й істини – Бог, Людина, Душа, Віра, Надія, Любов, Людяність, Терпіння, Патріотизм, Мова, Пісня,

Правда, Свобода, Рід, Родина, Мати, Батько, Дитя, Природа, Сонце, Місяць, Земля, Вода, Вогонь, Хліб, Сіль, Поезія, Малювання, Музика, Театр... Складається враження, що немає такого жанру (крім хіба що чітко виявленої прози), в якому талановито не працював би наш колега. Тут принагідний спомин і багатосторінкові мемуари, літературний портрет і передмова, рецензія й відгук, науково-популярна розвідка, нарис і газетно-журнальна стаття, інтерв'ю...

Чільне місце в цьому доробку посідають найбільші досягнення Богдана-есеїста, oprіч упорядкованої, але ще не видрукованої "Книги перетлумачень" – народознавчі трактати "Українці", "Небесна родина", "Приказкове коло" й "За образом і подобою Слова...", оприлюднені окремими книжками (відповідно 1991, 1994, 1994 й 1997 pp.). Особливо популярні, попри їхню граничну насиченість специфічним фактажем, – "Українці" й "Небесна родина". На початку 90-х років минулого століття вони спричинилися до замішання в середовищі львівських народознавців і мовознавців, оскільки тоді метод дослідження й потрактування української духовності, що його використав автор, був ще terra incognita. А він, власне, міцно опершись на тверду основу давності, усебічного багатства, синкретизму й незнищенності рідної мови, мобілізувавши весь свій поетичний хист, скористався словом як потужними телескопом і мікроскопом, щоб роздивитися первні й корені нашого духу.

Усі ці твори могли б скласти об'ємистий том або навіть двотомник філософської, літературно-критичної й народознавчої лектури, дуже корисної для поглибленого пізнання українського часопростору.

Упорядницько-просвітницька праця Богдана Смоляка заслуговує на високу оцінку: ідеться передусім про задум й успішну реалізацію двох видавничих проектів: буквар "На білому світі" (1997), читанка "Хрещатий барвінок" (2004). Із-поміж багатьох сучасних навчально-розвиткових видань для найменших ці вирізняються оригінальністю методики, оптимальністю коментарів та добірністю художніх текстів, що й визначило їхню популярність серед школярів і вчителів. Буквар і читанка засвідчили його справжній педагогічний талант, а разом і бачення батька-матері відповідальними за людське майбутнє.

Видатну особистість, звісно, не помістити й у найдосконалішу схему сприймання. Однак правда і те, що через за давню інерцію "догідливої рецепції", котру часто сплутуємо з позитивною, страждає художній текст як безпосередній чи опосередкований вислід авторової екзистенції, а сам автор з його особливими характером, життєвою філософією та матеріальним щоденням при розгляді тексту опиняється десь "за кадром". І це вже сприймаємо як норму: мовляв, "побут" не має нічого спільного з "літературою". Чи не тому в огромі публікацій про красне письменство навіть звичайний літературний портрет сьогодні – рідкість.

А й справді, чом би нам бодай інколи не поглянути на сотворене письменником крізь призму свого уявлення про його характер, темперамент, настрої, власне тих особливостей, що, передавані у спадок від покоління до покоління, стають підвалинами особистості, а то й цілою її "спорудою"? Зводити обличчям до обличчя автора і його текст, нагадувати про кривну їх спорідненість. Відкривати завдяки такому поєднанню нові художньо-творчі глибини, а головне – ту цільність, що здатна онтологічно формувати правдивий позитивізм особистостей письменника й читача.

Отримано 26.07.2009 р.

м. Кам'янка-Бузька, Львівська обл.